

A REALISTA IRODALOM HATALMA

Századunk hetvenes éveiben a technika hihetetlenül gyors fejlődését azzal szokták érzékeltetni, hogy valamelyik főiskola fiatal végzettje öt évvel az utolsó vizsgája után már olyan kérdésekkel találkozhat a termelésben, amelyekről tanáraitól még nem is hallhatott, hiszen a most gyakorlati alkalmazásig jutott felfedezés sem régebbi egy fél évtizednél. Az állandó önképzés, a folyamatos továbbtanulás biztosíthatja csak a lépéstartást — az előzőleg megszerzett ismeretek egy része átkerül a technikatörténetbe, tudománytörténetbe. Az irodalommal foglalkozónak részben könnyebb, részben nehezebb a helyzete: minthogy az igazi irodalmi értékek nem évülnek el, a megszerzett ismeretek is általában tartósabb érvényűek, ugyanakkor azonban a „felfedezés” s még inkább az irodalmi „termelés” világszerte olyan gyors ütemű, hogy a megismerésre érdemes irodalom gyakorlatilag még csak meg sem közelíthető. Így igazolódik a megismerés—megismerhetőség dialektikája ezen a szakterületen is.

Am az irodalom nem csupán szakterület — fogyasztóinak (tehát az érdekelteknek) száma felülmúlja sok-sok tudományágét. A művészi megismerés sajátosságai magyarázzák „demokratizmusát” és társadalmi funkcionalitását. (Még az úgynevezett — sokszor elmarasztalt — „modern vers” megértése-megérzése is kevesebb előtanulmányt kíván, mint egy számítógép működési alapelveinek felfogása.) A valódi irodalom, művészet mindig több egyszerű ismeretközlésnél, a példa erejével vagy ellenpéldáival magatartást, jellemet alakít. Csak ilyen messziről indított közelítésben érthető meg, hogy a tudomány és technika hatalmas előretörése, „ellentámadása” idején miért fordít megkülönböztetett gondot (és anyagiakat) művészetre, irodalomra a szocialista állam, az országépítés feladataiban miért szerepel külön tételként az írók, művészek felelőssége.

A többévszázados hagyományra, a népnek elkötelezett alkotók gazdag örökségére épülő romániai szocialista irodalom a felszabadulás óta eltelt huszonnyolc év alatt igazolta azt a várakozást és bizalmat, amelyet a Román Kommunista Párt számos dokumentuma s nyomukban a konkrét intézkedések kifejeztek. Nehéz, sőt lehetetlen mutatószámokba foglalni a regények, elbeszélések, színművek, versek tudatalakító hatását, mindenesetre nyugodtan elmondhatjuk, hogy a könyvek és időszaki kiadványok számának gyors növekedése nem csupán az íróknak tett kedvezmény volt, hanem az olvasó, a „fogyasztó” érdekeinek szolgálata is. Népünk iránytszabó győzelmei a szocializmus építésének útján, a párt IX. és X. kongresszusának tisztító szelleme, a szocialista demokrácia szelleme az alkotói légkörre sem maradt hatástalan; az elmúlt évek sok kiemelkedő könyvsikert hoztak, s most, amikor az írók országos konferenciájára készülve emlékeztünkbe idézzük őket, olvasói élményeinkkel támaszthatjuk alá az értekezlet irányelveinek megállapítását: nem kevés e szakaszból az olyan könyv, amelynek esélye van az irodalomtörténeti

halhatatlanságra. Minden rosszindulatú, kétkedő, elfogultan gáncoskodó, a fejlődésben lemaradt „szakmabeli“ vagy szakmán kívüli véleménnyel szemben tiszta lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a román irodalommal természetes testvéri egységben haladó romániai magyar irodalom életében is az etikai és esztétikai értékteremtés éveit jelentette a IX. kongresszustól máig eltelt időszak. A hazai magyar írásművészetre is érvényes a megállapítás: „Elismert íróink csaknem mindegyike életműve legjobb fejezeteit alkotta meg az elmúlt években. Sokan azok közül, akik épp a szóban forgó korszakban váltak ismertté, kitűntek eredetiségükkel és művészi leleményükkkel, s híruk ma már az elismert írókéval vetekszik. A kortárs irodalom rangját és színvonalát beszédesen bizonyítja a kezdő írók legjelentősebb műveinek minősége.“ Persze, amikor ezeket az eredményeket felidézünk, nem az alkotómunka szellemével összeegyeztetetlen önelégedettség langymeleg bódultságát akarjuk táplálni, hanem a továbblépés irányát helyesen meghatározni — úgy, ahogy erre a pártnak az ideológiai munka megjavítását célzó programja valamennyiünket kötelez.

A távolabbi vagy közvetlen feladatokat azonban nem lehet elvontan, hanem csakis az irodalom specifikumát tiszteletben tartva meghatározni. Valahányszor nem voltak erre tekintettel, az irodalom — írók és olvasók egymásra utalt serege — látta kárát; a voluntarizmus csak értékfaló sematizmust, álértékeket teremthet. Ezért tulajdonítunk rendkívüli fontosságot a konferencia tézisei árnyalt megfogalmazásának: „Az igazi irodalom nem lehet deklaratív jellegű. Azoknak a nagy értékeknek, amelyeket hirdet és amelyeket véd, a mű mélyrétegeiben és szerkezetében kell gyökerezniük, nem szabad külsőségként hivalkodniuk, csupán az alkotó egyszerű szándékát tükrözve, bármilyen őszinte törekvésből fakadjon is.“ Csak az a mű (és alkotója) érdemes az olvasó tiszteletére, amely (aki) a deklaratívizmustól eltávolodva, valóban a szerkezet mélyrétegeiben tudja felmutatni az erkölcsi-eszmei értékeket. Csakis az ilyen műalkotásnak lehet emberformáló hatása. A papírmásé figurákat felvonultató könyvre legfeljebb címkeként lehet a szocialista humanizmus minősítést ráaggatni, hiszen a szocialista humanizmus feltételezi az ember, a társadalomban élő egyén sokoldalú vizsgálatát, polemikus megvilágítását mindannak, ami lealacsonyítja, elaljasítja, eszközzé silányítja az embert. Ez a sokoldalú, történelmi szempontú és lélektani mélységű emberábrázolás viszont csak akkor érheti el célját, ha tekintettel van a közérthetőség kritériumára. Persze, a közérthetőség kategóriájával is vissza lehet élni. Az irányelvek határozottan szögeznek le: „A közérthetőség nem mond ellent az összetettségnek, nem tűzi ki célul olyan művek alkotását, amelyek nem követelnek meg semmiféle szellemi erőfeszítést. A közérthetőség — amint azt a művészetek története is igazolja — dinamikus fogalom. Az, ami első látásra nehezebben hozzáférhető, a nevelés során mindenki számára közérthetővé válik.“ A közérthetőség követelményének ilyen pontos, dinamikus értelmezése természetesen nem szolgálhat menlevélként az arisztokratizmusnak, gögös elzárkózásnak, mesterkelt játékoságnak vagy zavarosságnak.

Ha azt mondtuk, hogy a közérthetőség fogalmával nemegyszer visszaéltek, még inkább elmondhatjuk ezt a realizmusról. A realizmus: szocialista irodalmunk központi kategóriája, amelyet nem kompromittálhat semmilyen hibás gyakorlat, szűkítő, receptkönyv-szemlélet, de a parttalanná tágítás sem, e kategóriának magával a művészi értékkel való azonosítása. A realizmus értelmezése körüli esztétikai viták nem tekinthetők lezártnak, világviszonylatban s hazai vonatkozásban további tisztázó eszmecserékre van szükség, s ezeknek során hasznosítani lehet és kell mindazt a gazdag tapasztalatot, amelyet két világháború közötti gazdag szocialista örökségünk az esztétika területén nyújt. Lukács György világszerte tisztelt, rend-

kívüli hatású életműve — ne felejtjük, ez is Korunk-hagyomány! — sok hasznosítandó tanulságot kínál, de még Gaál Gábor szerkesztői-kritikusi öröksége is új felfedezéseket tesz lehetővé. Hiszen a legújabb kutatások irányították rá figyelmünket a Korunk egykori szerkesztőjének ifjúságára, avantgarde-kapcsolataira, amelyek korántsem állnak antagonisztikus ellentétben a későbbi valóságirodalom-meghirdetéssel. Az országos konferencia tézisei ismételten figyelmeztetnek rá, hogy a realizmus nem írásmód, hanem szemlélet kérdése: „A realizmus számunkra mindenekelőtt cselekvő állásfoglalást, a valósághoz való tevékeny viszonyt, az igazság tiszteletét és azt a törekvést jelenti, hogy — a dialektikus materialista filozófia álláspontjáról — megismerjük az igazságot anélkül, hogy megkerülnénk a konfliktusokat, összeütközéseket, anélkül, hogy szem elől tévesztenénk társadalmuk dinamikus lényegét és perspektíváit. A realizmus tehát a valóság iránti égő szenvedély és nyílt állásfoglalás, a valóság megítélésében érvényesülő forradalmi következetesség. Nem a valóság szürke és összerosódó fényképezése, sem pedig egyhangú »visszaadás«, hanem cselekvő, eszményektől áthatott megismerés.“

Az igazság kutatása, a cselekvő megismerés, a feltáró és változtatni akaró, jobbító szenvedély adja a realista irodalom hatalmát. Sajnos, az irodalom nem mindig él ezzel a hatalmával. A jelentől, a legidőszzerűbbtől óvatosan elhúzódozó, a forradalmi bátorságot és mélységet nélkülöző írások másodlagosságra kárhoztatják magukat, ez a veszély fenyegeti a túlságosan belterjes értelmiségi gyötrődésekre szorítóköző könyveket. Nyilván része a valóságnak minden lelki folyamat, töprengés — ábrázolásának kiiktatása az irodalomból a realizmus megcsontítása volna. Viszonyítás és szemlélet kérdéséről van szó, arról, hogy megláthatjuk-e a szóban forgó műben e „nyavalygások“ okát, helyét, szerepét az egészséges, újratereztető élet egészében, vagy horizontunk e steril gyötrődésekbe vész. A tézisek jelzik az értelmiségi sznobizmus s az epigonizmus veszélyét; esetenként kell elemezni, hol jár együtt bizonyos ismert formai megoldás felhasználása tőlünk idegen gondolatok, lelkiállapotok átvételével.

Az irodalomkritikára, amely ebben az időszakban a prózával, lírával, drámával együtt maga is értéktisztelőbbé, szakszerűbbé vált, megnövekedett feladatok várnak. A rosszlemélkű kritikusi parancsolgatást elkerülve, a jövőben irodalom-bírálatunknak következetesebben kell vállalnia természetes eszmei-esztétikai irányító szerepét, ahogy azt a legjobbak — polgárok és szocialisták — mindig is vállalták, nem rejtve vonzódásukat egyik vagy másik irányzathoz, írásmódhoz, művészi törekvéshez. Hitele azonban csak annak a kritikusnak lehet, aki erkölcsi tartásával példát jelent.

A számtalan megszívlelendő, gondolatcserére serkentő észrevétel közül idézünk még egyet a közelgő országos konferencia téziseiből: „Az irodalmi folyóiratok nem postaládák, amelyeknek esetlegesen összeállt tartalmát a nyomdába lehet továbbítani.“ Érvényes ez minden folyóíratra — magunkat sem vonjuk ki e figyelmeztetés alól.

KORUNK